

для подальшого подання до суду. Основне завдання суду полягає в тому, щоб бути арбітром між стороною обвинувачення і стороною захисту та оцінювати докази, надані сторонами. Система способів доказування будується як система обмежень: якщо норми писаного або неписаного права не забороняють сторонам застосовувати якийсь конкретний спосіб доказування, то такий спосіб цілком допустимий. Основні вимоги до доказів – їхня належність і достовірність. Своєрідним проявом принципу змагальності є право суду вимагати від сторін попереднього розкриття їхньої позиції у справі та переліку доказів, які вони мають намір подати до суду.

Безумовно, чинне вітчизняне доказове право не є бездоганим, і розглянутий досвід доказування в кримінальному процесі Сполученого Королівства може бути вельми корисним з урахуванням правових традицій, які склалися у вітчизняному судочинстві.

Список використаних джерел:

1. Police and Criminal Evidence Act 1984. (1984). URL: <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/1984/60/contents> (дата звернення: 24.12.2023 року).
2. Digitally Stored Evidence Standard Operating Procedure. Police Service of Scotland Standard Operating Procedure (SOP). (2018). <https://www.scotland.police.uk/spa-media/ercbdgot/indecimages-children-digital-media-sop.pdf> (дата звернення: 24.12.2023 року).
3. Keane, A., *The Modern Law of Evidence*, 7th ed. (Oxford: Oxford University Press, 2008). URL: <https://www.amazon.com/Modern-Law-Evidence-Adrian-Keane/dp/0199231664> (дата звернення: 24.12.2023 року).
4. *Oxford dictionary of Law*. 5th edition. Oxford: University press, 2003. URL: https://www.academia.edu/4093275/Oxford_Dictionary_of_Law_5th_Ed_2003 (дата звернення: 24.12.2023 року).
5. *Criminal Procedure and Investigations Act 1996*. URL: <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1996/25/contents> (дата звернення: 24.12.2023 року).

УДК 343.359

DOI <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2023.5.52>

ХИЖНЯК Є.С.

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ІНДИВІДУАЛЬНОЇ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ПРОФІЛАКТИКИ УМИСНИХ ВБИВСТВ ПІДРОЗДІЛАМИ КРИМІНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ

SOME ISSUES OF INDIVIDUAL OPERATIONAL AND INVESTIGATIVE PREVENTION OF INTENTIONAL HOMICIDE BY CRIMINAL POLICE UNITS

Виходячи з розуміння профілактики кримінальних правопорушень, як специфічної сфери соціального регулювання, управління та контролю, що має багаторівневий характер та має на меті протидію кримінальним правопорушенням шляхом виявлення та усунення їх детермінант, нами будуть досліджені різні аспекти функціонування системи профілактики кримінальних правопорушень, які пов'язані як з вирішенням загальних завдань, так і спеціальних завдань у сфері профілактики кримінальних правопорушень, що здійснюються оперативними підрозділами кримінальної поліції. Зрозуміло, що зв'язок між різними видами (рівнями) профілактики кримінальних правопорушень носить не лінійний, а багаторівневий, взаємодоповнювальний характер. Відтак, система профілактичних заходів має бути взаємозалежною. Одним із завдань нашого дослідження є створення єдиної тео-

© ХИЖНЯК Є.С. – кандидат юридичних наук (Національний університет «Одеська юридична академія») <https://orcid.org/0000-0001-8263-0353>

ретичної моделі, в рамках якої буде розглянуто та надано наукове обґрунтування оперативно-розшукової профілактики умисних вбивств підрозділами кримінальної поліції. У межах вирішення вказаного завдання нами було приділено увагу характеристиці системи індивідуальної оперативно-розшукової профілактики кримінальних правопорушень, зокрема умисних вбивств, та висвітлені теоретичні передумови здійснення оперативно-профілактичної діяльності.

Ключові слова: *оперативно-розшукова діяльність, оперативні підрозділи, кримінальна поліція, профілактика, індивідуальна профілактика, оперативно-розшукова профілактика, кримінальні правопорушення, умисні вбивства.*

Based on the understanding of the prevention of criminal offenses as a specific sphere of social regulation, management and control, which has a multi-level nature and aims to combat criminal offenses by identifying and eliminating their determinants, we will investigate various aspects of the functioning of the system of prevention of criminal offenses, which are related both with the solution of general tasks and special tasks in the field of prevention of criminal offenses carried out by operational units of the criminal police. It is clear that the connection between different types (levels) of prevention of criminal offenses is not linear, but multi-level, mutually complementary. Therefore, the system of preventive measures should be interdependent. One of the tasks of our research is the creation of a single theoretical model, within the framework of which scientific substantiation of operative and investigative prevention of intentional murders by criminal police units will be considered and provided. Within the framework of solving the specified task, we paid attention to the characteristics of the system of individual operative and investigative prevention of criminal offenses, in particular intentional murders, and highlighted the theoretical prerequisites for the implementation of operative and preventive activities.

Key words: *operative and investigative activity, operative units, criminal police, prevention, individual prevention, operative and investigative prevention, criminal offenses, intentional murders.*

Постановка проблеми. У сучасних умовах – становлення й розвитку демократичної, правової держави – профілактика кримінальних правопорушень розглядається як важливий напрям внутрішньої політики України. Профілактика кримінальних правопорушень є одним з пріоритетних шляхів превенції кримінальної протиправності, зменшення масштабів її розповсюдження, покращення криміногенної обстановки. Окреме місце серед завдань підрозділів Національної поліції України займає «профілактика», зокрема профілактика умисних вбивств.

Процес демократичних перетворень в Україні є невід’ємним від гуманізації соціальних відносин. Людина, її життя і здоров’я, честь та гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Конституція нашої держави проголошує невід’ємне право кожної людини на життя. Ніхто не може бути свавільно позбавлений життя. Кожен має право захищати своє життя і здоров’я, життя і здоров’я інших людей від протиправних посягань. Захист життя людини є обов’язком держави [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню окремих аспектів оперативно-розшукової профілактики присвятили свої роботи такі вітчизняні та зарубіжні учені, як Т.А. Аванесов, Б.І. Бараненко, О.М. Бандурка, Б.Т. Безлепкін, В.Т. Білоус, В.В. Гевко, В.А. Глазков, В.О. Глушков, В.І. Василичук, В.А. Дашко, О.М. Джу́жа, Є.О. Дідоренко, Є.А. Доля, С.Ю. Ільченко, О.Г. Кальман, Ю.П. Кобець, Є.Г. Коваленко, І.П. Козаченко, І.П. Козьяков, В.А. Колеснік, Я.Ю. Кондратьєв, А.Г. Лекар, О.М. Литвак, Є. Д. Лук’янчиков, В. Т. Маляренко, П.П. Михайленко, Д.Й. Никифорчук, С.С. Овчинський, В.В. Шендрик, В.П. Шиєнок, Р.А. Халілев, О.О. Юхно, В.А. Якушин та ін.

Метою статті є визначення особливостей та ролі індивідуальної оперативно-розшукової профілактики у системі оперативно-розшукової протидії умисним вбивствам.

Виклад основного матеріалу. Сфера застосування профілактичних заходів надзвичайно широка. У цій діяльності можуть приймати участь державні органи, органи місцевого самоврядування, громадські та міжнародні організації і навіть окремі громадяни. Відповідно межі профілактики визначаються усією системою соціально-політичних, економічних, організаційних,

моральних, психологічних, виховних, правових, технічних та інших методів і засобів профілактичного впливу.

Профілактичні заходи можуть проводитись на всій території України або в її окремому регіоні, на підприємстві, установі, організації незалежно від форм власності, серед груп населення або відносно конкретної особи.

З юридичної точки зору під профілактикою правопорушень розуміють комплекс заходів, спрямованих на виявлення, обмеження або усунення факторів виникнення протиправних явищ у цілому, та окремих їх видів зокрема. Серед усіх видів профілактики нас цікавить саме профілактика кримінальних правопорушень.

Профілактика кримінальних правопорушень – це система заходів, спрямованих на охорону прав і свобод людини й громадянина, власності, публічної безпеки та порядку, довкілля, конституційного устрою України від кримінально протиправних посягань, що реалізується органами державної влади, місцевого самоврядування, підприємствами, установами, організаціями всіх форм власності, громадськими формуваннями, окремими громадянами, а також сукупність прав та обов'язків державних органів і організацій, їх повноважних представників, що здійснюють профілактичні заходи та об'єктів, відносно яких здійснюються зазначені заходи [2, с. 6–7].

Як свідчить аналіз практики, профілактика кримінальних правопорушень здійснюється на різних рівнях багатьма суб'єктами профілактичного впливу. Це дає підстави для класифікації видів профілактики кримінальних правопорушень на оперативну-розшукову, кримінально-правову, адміністративно-правову, криміналістичну, кримінологічну профілактику та ін.

У системі профілактичних заходів основну роль відіграють ті органи та особи, які цю профілактику безпосередньо мають здійснювати, тобто суб'єкти профілактичної діяльності кримінальних правопорушень. Якщо звертатися до загальної системи профілактики кримінальної протиправності, то суб'єктами можуть бути будь-які працівники Національної поліції, починаючи від поліцейських офіцерів громади завершуючи речниками підрозділів зв'язків з громадськістю. Всі вони, тим або іншим чином, можуть здійснювати профілактичні заходи. Особливе місце серед суб'єктів профілактичної діяльності займають підрозділи кримінальної поліції Національної поліції України, які, відповідно до законів, що становлять правову основу оперативно-розшукової діяльності, зобов'язані у межах своїх повноважень вживати необхідних оперативно-розшукових заходів щодо попередження, своєчасного виявлення і припинення кримінальних правопорушень та викриття причин і умов, які сприяють вчиненню кримінальних правопорушень, здійснювати профілактику правопорушень [3].

Беручи за основу момент початку профілактичної діяльності та її об'єктно-функціональні ознаки, виділяють її чотири рівні в межах системи протидії кримінальній протиправності:

– усунення слабких ланок і диспропорцій системи суспільного виховання, що ускладнюють формування соціально корисних якостей та уможливають розвиток антигромадської позиції особи;

– протидія негативним соціальним впливам та їх ліквідація;

– припинення розпочатого формування антигромадської поведінки (яка втілюється у вчиненні дрібних правопорушень), щоб відвернути перетворення її у вчинення кримінальних правопорушень (вплив на певних осіб або певні контингенти, усунення обставин, що негативно впливають на особу в мікросередовищі);

– заходи профілактики, пов'язані зі вже вчиненими кримінальними правопорушеннями, для запобігання нових [4, с. 18–20].

Однак між профілактикою правопорушень взагалі і оперативно-розшуковою профілактикою є ряд певних відмінностей.

Переважає більшість науковців, визначаючи суть оперативно-розшукової профілактики, акцентують свою увагу на її специфічних ознаках, зокрема:

– використання оперативно-розшукових сил, засобів і методів (гласних та негласних) щодо виявлення та усунення причин і умов вчинення кримінальних правопорушень, впливу на осіб з криміногенними нахилами (Е.І. Бордиловський, І.П. Козаченко, Н.Є. Філіпенко, В.П. Шиненок, О.М. Джуца) [5, с. 242; 6, с. 231; 7, с. 24; 8, с. 78–94];

– здійснення заходів профілактики лише суб'єктами оперативно-розшукової діяльності (Я.Ю. Кондратєв, Г.Г. Лаєвський, Н.Є. Філіпенко, Г.А. Аванесов) [9, с. 43–46; 10, с. 78–95; 7, с. 16–17; 11, с. 331–372];

– прихованість впливу на об'єкти (причини кримінальної протиправності, умови, які сприяють учиненню окремих видів кримінальних правопорушень, правопорушник та його

поведінка) та реалізація профілактичних заходів від одержання негласної інформації до комбінування оперативно-розшукових можливостей щодо усунення протиправної поведінки, протиправної ситуації (обстановки), недопущення настання суспільно небезпечних наслідків (С.С. Малигін, А.Є. Чечьоткін) [12, с. 202];

– специфічність об'єктів індивідуальної оперативно-розшукової профілактики, яким є не будь-які особи з криміногенними нахилами, які допускають порушення норм моралі чи правил співіснування, а саме ті особи, які планують вчинити кримінальне правопорушення чи виношують наміри до його вчинення і, зазвичай, можуть перебувати на оперативних профілактичних об'єктах [7, с. 78–95].

Тобто, науковці використовують такий підхід, який дозволяє відокремити саме оперативно-розшукову профілактику від інших видів профілактики.

Основний понятійно-категоріальний апарат оперативно-розшукової профілактики розглянув І.В. Василичук, який зазначив, що під час здійснення заходів оперативно-розшукової профілактики оперативні підрозділи застосовують особливу тактику отримання і використання оперативно-розшукової інформації. Так, рішення про проведення оперативно-профілактичних заходів приймають у разі, якщо в діях осіб не вбачається фактичних ознак вчинення або готування до вчинення кримінально протиправного діяння, но є об'єктивні підстави вважати, що така особа схильна до вчинення кримінально-протиправних дій [13, с. 134].

Нами було виокремлено такі ознаки оперативно-профілактичних заходів:

1) здійснюються із застосуванням сил, засобів та методів оперативно-розшукової діяльності;

2) суб'єктами проведення заходів є виключно оперативні працівники (підрозділи);

3) об'єктами оперативного впливу – є причини та умови, які обґрунтовують можливість та сприяють вчиненню виключно кримінальних правопорушень, а також особи, які задумують (виношують наміри) вчинити кримінально протиправне діяння (кримінальне правопорушення);

4) заходи можуть здійснюватися в умовах неочевидності, прихованості впливу на об'єкт профілактики (негласні заходи профілактики).

І.П. Козаченко вказував, що оперативно-розшукова профілактика являє собою систему агентурно-оперативних заходів, що здійснюються оперативними підрозділами, спрямованих на попередню оперативну перевірку первинної інформації щодо осіб і фактів, що представляють оперативний інтерес, виявлення й усунення причин і умов, що сприяють злочинам, виявлення ознак злочинів, що плануються та підготовлюються, встановлення осіб, причетних до них і тих, що допускають відхилення від норм поведінки, здійснення щодо них профілактичного впливу [14, с. 26].

З даного визначення можна зробити умовивід, що в змістовному плані оперативно-розшукова профілактика складається з двох взаємозалежних частин:

1) загальної профілактики, яка направлена на виявлення причин і умов, що сприяють вчиненню кримінальних правопорушень, і вжиття заходів по їх усуненню;

2) індивідуальної профілактики, сутність якої полягає у виявленні окремих осіб, чия поведінка або вчинки вказують на об'єктивну можливість вчинення кримінальних правопорушень, і здійснення щодо таких осіб попереджувального (профілактичного) впливу.

Оперативно-розшукова профілактика, виступаючи як самостійний напрямок оперативно-розшукової діяльності, є специфічною підсистемою профілактики кримінальної протиправності як на загальному, так і на індивідуальному рівнях. Слід зазначити, що оперативно-розшукова профілактика – це специфічний вид діяльності уповноважених на те суб'єктів ОРД, що врегульована чинним законодавством і розробленими на його основі нормативними актами, з використанням гласних та негласних сил, засобів і методів ОРД, по виявленню, вивченню і нейтралізації причин і умов, що сприяють вчиненню кримінальних правопорушень, а також виявлення осіб, від яких можна очікувати вчинення кримінальних правопорушень та здійснення на них профілактичного впливу [15, с. 618].

Визначаючи сутність оперативно-розшукової профілактики, на наш погляд, необхідно розглянути ті її внутрішні закономірності, стійкі й істотні властивості, що визначають її природу та призначення.

До таких властивостей і закономірностей оперативно-розшукової профілактики можна віднести:

– по-перше, властиві тільки їй специфічні прийоми і методи впливу на осіб, схильних до вчинення кримінальних правопорушень. Ці методи і прийоми в залежності від антисуспільної

направленості осіб, характеру їхнього протиправного поведіння виступають у різних сполученнях і дають підстави стверджувати, що ця сукупність оперативно-профілактичних методів і прийомів має власну (специфічну) тактику їхнього застосування;

– по-друге – оперативно-розшукова профілактика має власну інформаційну базу, що являє собою систему оперативно-розшукових і оперативно-профілактичних обліків, картотек, інформаційно-пошукових систем, повідомлень негласного апарата і таке інше;

– по-третє, оперативно-профілактичні заходи по відношенню до об'єктів профілактичного впливу здійснюються тільки при наявності законних на те підстав, тобто існуюче законодавче і нормативне регулювання такої діяльності визначає ті правовідносини, що виникають між оперативними підрозділами і окремими особами під час здійснення оперативно-профілактичних заходів [16, с. 19].

Підсумовуючи все вищенаведене, можна стверджувати, що специфічними властивостями саме оперативно-розшукової профілактики є наявність власної інформаційної бази та специфічних джерел надходження інформації; наявність специфічних оперативно-профілактичних методів та засобів (гласних та негласних) для здійснення вказаної діяльності; наявність відповідної законодавчої бази та нормативного регулювання вказаної діяльності.

В системі оперативно-розшукової профілактики кримінальних правопорушень, зокрема умисних вбивств, важливе місце посідає індивідуальна оперативно-розшукова профілактика, адже саме її заходи спрямовані на конкретних осіб.

В науковій доктрині відсутня єдина точка зору щодо поняття індивідуальної профілактики. Так, Г.О. Аванесов вважає, що індивідуальна профілактика – це сукупність заходів переконання та примусу, що застосовуються до носіїв антисуспільних установок та орієнтацій. Мета такої профілактики полягає в попередженні негативного процесу формування особистості [17]. Іншої думки з цього приводу дотримуються К.Є. Ігошев та В.С. Устинов, які стверджують, що індивідуальна профілактика являє собою таку діяльність, що спрямована на виявлення осіб, які схильні до вчинення кримінальних правопорушень, їх вивчення, а також вплив на них шляхом заходів переконання і примусу [18]. Існує й інша точка зору, наприклад А.І. Алексєєв вважає, що індивідуальна профілактика має справу з усуненням причин та умов, породжених не зовнішніми, а внутрішніми, суб'єктивними детермінантами [19].

Слушною, на нашу думку, є також позиція авторів, які вважають, що в процесі індивідуальної профілактики безпосередній вплив здійснюється не лише на об'єкт профілактики, але й на її найближче оточення (мікросередовище) з метою недопущення вчинення кримінального правопорушення і формування законослухняної поведінки [20, с. 41–42]. Адже на практиці відомі випадки, коли особи, які перебувають під профілактичним впливом, залишалися при цьому в криміногенному середовищі, яке впливало на них значно сильніше, ніж усі суб'єкти профілактики разом узяті, що, у свою чергу, призводило до рецидиву кримінальних правопорушень.

Розглядаючи індивідуальну профілактику, як вид індивідуального профілактики кримінальних правопорушень, Ю.М. Антонян вказує, що під нею необхідно розуміти створення обстановки, яка усуватиме шкідливий вплив на особу або ж забезпечуватиме необхідну стійкість відносно нього в процесі морального формування особистості; виявлення та усунення конкретних джерел шкідливого впливу на неї, виправлення та перевиховання (ресоціалізацію) правопорушників [21, с. 29–30].

В свою чергу, вчені-кримінологи індивідуальну профілактику визначають, як сукупність взаємопов'язаних виховних та інших заходів впливу, що застосовуються до особи з метою попередження вчинення нею кримінальних правопорушень [22, с. 121]; як діяльність, що проявляється у виявленні осіб, схильних до вчинення кримінальних правопорушень, у їх вивченні, у впливі на них, що забезпечує усунення неприйнятних нашому суспільству особистісних рис та ліквідацію негативного впливу несприятливих для формування особистості умов [23, с. 43]; як діяльність державних органів і громадськості у виявленні осіб, що своєю поведінкою засвідчили схильність до вчинення кримінальних правопорушень, і спрямування на них попереджувального впливу засобами виховання, допомоги, контролю, який здійснюється з метою усунення чи нейтралізації конкретних причин і умов, що сприяють вчиненню кримінальних правопорушень за допомогою заходів, що не мають характеру покарання [24, с. 63–64].

Весь спектр суджень вчених щодо визначення суті індивідуальної профілактики можна умовно поділити на дві групи залежно від методологічних позицій дослідників.

Першу групу складають вчені соціологічної направленості, які розглядають суспільні відносини, вважаючи тільки їх об'єктами кримінальних правопорушень, то й об'єктами

відповідного впливу визначаються різного роду недоліки у функціонуванні суспільних відносин [25, с. 85–87].

Другу групу складають вчені гуманістичної орієнтації, які вважають об'єктами профілактики, насамперед, людські вади та недоліки, як отримані у спадок, так і надбані в процесі життєдіяльності [26, с. 32–46].

До соціологічних профілактичних заходів можна віднести ті, що спрямовані на втручання у те мікросередовище в якому опинилась (перебуває) особа, та яке негативно впливає на її поведінку; усунення умов та факторів, що полегшують вчинення кримінальних правопорушень, з одного боку та створення таких, що утруднюють або взагалі унеможливають вчинення кримінальних правопорушень.

До гуманістичних заходів профілактичного впливу можна віднести ті, які направлені на індивіда (заходи виховного характеру, заходи переконання, заходи корекції поведінки), саме такі що направлені на внутрішній світ людини, на її свідомість. Кінцевою метою такого виду профілактики визначається добровільна відмова особи від вчинення кримінального правопорушення, зміна її антисоціальних поглядів, переорієнтування, саморефлексія.

На нашу думку потрібно об'єднати ці два підходи і розглядати індивідуальну оперативно-розшукову профілактику, як з точки зору соціологічних (зовнішніх), так і з гуманістичних (внутрішніх) детермінант. Таким чином об'єктами впливу індивідуальної оперативно-розшукової профілактики можуть бути: поведінка та спосіб життя особи, яка, з високою ймовірністю, здатна на вчинення кримінальних правопорушень; окремі соціальні елементи її особистості, які відображають її антисуспільну спрямованість; деякі соціально значущі при формуванні і реалізації умислу індивідуальні психофізичні особливості; несприятливі умови середовища та життєвого укладу, в якому перебуває особа; інші довготривалі діючі обставини, які визначають криміногенну ситуацію і полегшують вчинення кримінального правопорушення, зокрема умисного вбивства.

До змісту індивідуальної оперативно-розшукової профілактики входять засоби збирання, перевірки, класифікації, аналізу, збереження і використання необхідної гласної і негласної інформації по відношенню до об'єктів профілактичного впливу, здійснення заходів оперативного спостереження і контролю за поведінням об'єкту профілактики та спеціальних заходів профілактичного впливу з використанням оперативно-розшукових сил, засобів і методів. Саме таке сполучення заходів спостереження, контролю і впливу розглядається як передумова й умова, що забезпечує перебудову поведінки особи, відносно якої проводяться профілактичні заходи або несприятливо сформованої ситуації. Спрямованість індивідуальної оперативно-розшукової профілактики кримінальних правопорушень полягає в комплексному використанні мір гласного і негласного характеру, направлених на усунення причин і умов, що є базисом кримінально-протиправного поведіння і сприяють вчиненню кримінальних правопорушень, зокрема умисних вбивств; усунення джерел несприятливого впливу; здійснення позитивного впливу на таких осіб за допомогою негласного апарата або інших можливостей.

Говорячи про зміст індивідуальної оперативно-розшукової профілактики, варто зупинитися на тих прийомах і методах, за допомогою яких оперативні працівники здійснюють вплив на об'єкт профілактики. При цьому слід зазначити, що профілактичний вплив повинний здійснюватися не у відношенні абстрактного поняття «осіб, що становлять оперативний інтерес», а лише на тих з них, що вже потрапили у поле зору оперативних підрозділів, у визначеній мірі негативно зарекомендували себе вчиненням дій, що носять яскраво виражений антигромадський характер; осіб, щодо яких вже надходила оперативна інформація, їх перевірка, постановка на облік, профілактична робота, вимагає застосування ряду спеціальних заходів, у тому числі й заходів оперативного ініціативного пошуку.

Обґрунтоване визначення категорій осіб, які є об'єктом індивідуальної оперативно-розшукової профілактики, стає важливою передумовою правильної організації оперативно-профілактичної роботи і запорукою її успіху. Особливому контролю з боку оперативних підрозділів підлягають: учасники організованої групи або злочинної організації; особи, які перебували в місцях позбавлення волі й не стали на шлях виправлення після відбуття кримінального покарання; раніше засуджені за скоєння умисних вбивств або тяжких тілесних ушкоджень; особи, які зловживають спиртними напоями; наркомани; особи, які не мають певного місця мешкання і роду занять; сімейні бешкетники; психічно хворі з агресивною поведінкою; утримувачі кубел розпусти [27, с. 217].

Можна визначити декілька категорій осіб, які належать до обов'язкового профілактичного нагляду з боку оперативних працівників:

1. Особи, що замислюють або планують кримінальне правопорушення (умисне вбивство). Матеріалізація наміру може здійснюватися у таких формах:

- підшукування спільників;
- консультування щодо вибору оптимального способу вчинення вбивства, способів його приховування;
- підшукування (вибір) зброї або засобів для вчинення умисного вбивства, підшукування (облаштування) місця вчинення.

2. Особи, щодо яких відповідно до закону здійснюється контроль і вживаються заходи стосовно дотримання ними встановлених обмежень.

3. Особи зі стійкою протиправною поведінкою, а також раніше викриті у вчиненні кримінально протиправних дій [28, с. 158].

До основних заходів індивідуальної оперативно-розшукової профілактики по відношенню до об'єктів профілактичного впливу відносяться:

- заходи переконання – процес логічного обґрунтування особі думки про відмову від антигромадської поведінки, антисуспільних установок;
- заходи примусу – адміністративний арешт і адміністративне затримання, штраф, адміністративний нагляд, улаштування у приймальники-розподільники та ін.

Також, в окремих випадках, індивідуальні оперативно-розшукові профілактичні заходи щодо встановлених осіб можуть бути виховного характеру, через вплив на свідомість особи з метою її переорієнтування з антигромадських переконань, звичок та нахилів або через втручання у те мікросередовище в якому опинилась (перебуває) вказана особа, та яке негативно впливає на її поведінку.

Як і будь-який вид діяльності, індивідуальна оперативно-розшукова профілактика умисних вбивств, має певні етапи, виконання яких дозволяє досягти бажаного результату. Аналіз спеціальної літератури [29, с. 104; 30, с. 122; 31, с. 140; 32, с. 10–11] та емпіричного матеріалу дозволив визначити етапи індивідуальної оперативно-розшукової профілактики умисних вбивств, осіб, які мають наміри вчинити умисні вбивства, а саме:

1) виявлення і взяття на спеціалізований облік осіб, від яких можна очікувати вчинення умисних вбивств;

2) організація негласного спостереження і отримання необхідної оперативної інформації про осіб, які перебувають на такому обліку;

3) здійснення попереджувального впливу на таких осіб та нейтралізація негативних факторів;

4) здійснення подальшого оперативного контролю за поведінкою таких осіб, виконання прийнятих рішень з метою попередження небажаних змін в їх поведінці, при необхідності вжиття всіх можливих заходів (оперативних, процесуальних), які направлені на недопущення вчинення умисних вбивств – заходи примусу [33, с. 214].

За методами індивідуальні оперативно-розшукові профілактичні заходи можна поділити на – гласні і негласні.

Гласні індивідуальні оперативно-профілактичні заходи здійснюються шляхом проведення бесід оперативного працівника з особою, взятою на профілактичний облік або з особами з кола її оточення (близькі, рідні, друзі, керівництво, педагоги); позитивного впливу керівників підприємств (організацій) або навчальних закладів, де працює або вчиться така особа, а також тих, хто користується авторитетом та повагою у особи, щодо якої вживаються профілактичні заходи; запрошення або залучення особи, до участі у відкритих заходах (конференції, лекції, зустрічі).

Негласні індивідуальні оперативно-розшукові профілактичні заходи проводяться шляхом профілактичного впливу за допомогою негласного апарату, оперативних працівників та інших оперативних джерел; проведення негласних оперативних заходів із залученням близького оточення особи, щодо якої вживаються профілактичні заходи; шляхом використання інших оперативних можливостей [34, с. 1–29].

Також індивідуальні оперативно-розшукові профілактичні заходи можуть бути ранніми або безпосередніми:

1) ранні профілактичні заходи полягають у виявленні та усуненні криміногенних ситуацій, несприятливих життєвих умов (мікросоціальне середовище), в яких опинилась особа до моменту формування негативних ціннісних орієнтацій і мотивацій; а також направлені на осіб з антисуспільними установками, які віддалені від кримінально-активної поведінки;

2) безпосередні профілактичні заходи поширюється на соціально не схваловану поведінку особи, що перетворилась у систематичну протиправну діяльність, характер якої вказує на зростаючу небезпеку та обрання кримінально протиправного шляху; а також спрямована на попередження та усунення кримінально протиправного наміру особи, яка намітила (запланувала) вчинення кримінального правопорушення (у якій виник задум на його вчинення), а також умов вчинення конкретного кримінального правопорушення (наприклад, умисного вбивства) [35, с. 1–27].

З метою виконання завдань індивідуальної оперативно-розшукової профілактики особливо корисними видаються кримінологічні відомості щодо типологічного вивчення особистості. До того ж типологічний метод може послужити методологічним підґрунтям для ефективної профілактичної роботи з особами, які виявляють готовність вчинити умисне вбивство. Своєю чергою кримінологічне моделювання можна успішно застосовувати в ході розроблення планів оперативно-розшукової профілактики з особами, які схильні до вчинення вказаної категорії злочинів. Дані кримінологічних прогнозів можна брати за основу у разі постанови особи на оперативно-профілактичний облік.

Окрім цього, використання кримінологічної інформації видається цілком доцільним у процесі реалізації оперативно-розшукових заходів, що не потребують окремого санкціонування, а саме:

- опитування, це захід, який полягає в одержанні від опитуваної особи, на добровільній основі, прихованої від оперативних підрозділів інформації, що може мати значення для вирішення завдань оперативно-розшукової (оперативно-профілактичної) діяльності, а також отримання даних від осіб про події та факти, що становлять оперативний інтерес, а також інші необхідні відомості для виконання завдань оперативно-розшукової профілактики;

- отримання довідково-аналітичної інформації, це захід, який полягає у відкритому збиранні інформації, за допомогою безпосереднього вивчення документів, офіційних запитів, що передбачає збирання біографічних відомостей щодо особи-об'єкта оперативно-розшукової профілактики, його родинних зв'язків, освіти, роду занять, місця мешкання, фактів вчинення правопорушень у минулому, причетності до протиправної діяльності тощо;

- оперативне ототожнення осіб, предметів та речовин, це негласна ідентифікація об'єктів за окремими ознаками, властивостями та іншими даними, що їх характеризують;

- особистий пошук та оперативний огляд публічно доступного місця, це заходи, що проводяться безпосередньо оперативним працівником в рамках профілактично-пошукових заходів з метою перевірки (уточнення) наявної інформації, пошуку очевидців і свідків, з'ясування обставин та інших фактичних даних, які можуть бути використані в порядку, установленому законодавством України;

- негласне оперативне спостереження (фізичне, електронне, комплексне) й, зокрема, за особою, з метою одержання інформації щодо ознак підготовки до вчинення кримінального правопорушення, можливих співучасників тощо;

- інформаційно-аналітичне прогнозування, це захід, який полягає в цілеспрямованому пошуку та отриманні інформації загального користування з телекомунікаційних мереж та інформаційних систем, інших джерел з метою виявлення негативних тенденцій щодо стану кримінальної протиправності та відомостей криміногенного, кримінального характеру.

Підводячи підсумок, можна із впевненістю стверджувати, що необхідність індивідуальної оперативно-розшукової профілактики кримінальних правопорушень виникає у тих випадках, коли соціалізація певної особи відбувалася незадовільно, і ті, антисоціальні установки, що були сприйняті особою, в подальшому можуть привести до вчинення нею кримінальних правопорушень. Тому кінцевою метою індивідуальної оперативно-розшукової профілактики є те, щоб усунути допущені на більш ранніх стадіях формування особистості недоліки соціалізації, привести внутрішній контроль до відповідності із зовнішнім. Поряд із цією метою в індивідуальній оперативно-розшуковій профілактиці кримінальних правопорушень є проміжна мета – посилення зовнішнього контролю за поведінкою певної особи до рівня, який забезпечуватиме дотримання вимог діючого законодавства, незважаючи на вади внутрішнього контролю, які ще можуть зберігатися у неї. З огляду на це можна виділити основне завдання індивідуальної оперативно-розшукової профілактики, а саме: виявити реальні закономірності антигромадської поведінки, показати механізм її формування та зміни. Для цього необхідно своєчасно виявляти осіб, від яких можна очікувати вчинення кримінальних правопорушень та здійснювати щодо них профілактичний вплив. Це передбачає вирішення комплексу питань, до числа яких, зокрема, належать такі:

виявлення осіб, чия поведінка, погляди, мотиви і т.п. свідчать про можливість вчинення кримінального правопорушення; вивчення цих осіб та джерел негативного впливу на них; дослідження можливостей створення сприятливої обставин, щоб не допустити вчинення кримінальних правопорушень; створення відповідних умов, щодо неможливості вчинення ними задуманих дій; усунення джерел негативного впливу; контроль за поведінкою таких осіб та способом їх життя; періодичні перевірки результатів проведених профілактичних заходів. Завдання індивідуальної оперативно-розшукової профілактики можна вважати виконаними, якщо провідними (панівними) елементами системи внутрішнього контролю особистості стануть моральні, правові приписи й імперативи суспільства.

Висновок. Отже, індивідуальна оперативно-розшукова профілактика – це напрям діяльності оперативних підрозділів НПУ, що має на меті життя спеціальних (оперативно-профілактичних) методів та заходів спрямованих на встановлення і усунення причин та умов, тобто об'єктивних факторів дійсності, що можуть вплинути на особистість сприяючи формуванню у неї кримінально протиправної установки, а також виявлення індивідуальних ознак-схильностей особи до вчинення кримінальних правопорушень з метою здійснення превентивної психокорекції свідомості та недопущення вчинення нею кримінально протиправних дій.

Враховуючи сказане, зміст індивідуальної оперативно-розшукової профілактики, на наш погляд, включає в себе заходи оперативного ініціативного пошуку, передбачені чинним законодавством, виявлення та постановки на відповідний профілактичний облік осіб, які за своїми індивідуально-психологічними якостями схильні до вчинення кримінальних правопорушень та можуть вчинити його в майбутньому та обмеження впливу на них негативних факторів, що сприяють вчиненню кримінальних правопорушень, зокрема умисних вбивств.

Основними завданнями індивідуальної оперативно-розшукової профілактики є:

- виявлення та вплив на причини та умови, усунення або нейтралізацію можливостей скоєння кримінальних правопорушень;
- проведення профілактичних заходів серед осіб, які схильні до вчинення кримінальних правопорушень;
- виявлення і ведення обліку осіб, які підлягають профілактичному впливу;
- проведення заходів оперативного-ініціативного пошуку, спрямованих на профілактику кримінально протиправних дій.

До етапів індивідуальної оперативно-розшукової профілактики умисних вбивств можна віднести:

- 1) виявлення і взяття на спеціалізований облік осіб, від яких можна очікувати вчинення умисних вбивств;
- 2) організація негласного спостереження і отримання необхідної оперативної інформації про осіб, які перебувають на такому обліку;
- 3) здійснення попереджувального впливу на таких осіб та нейтралізація негативних факторів;
- 4) здійснення подальшого оперативного контролю за поведінкою таких осіб, виконання прийнятих рішень з метою попередження небажаних змін в їх поведінці, при необхідності життя всіх можливих заходів (оперативних, процесуальних), які направлені на недопущення вчинення умисних вбивств – заходи примусу.

Принциповою особливістю індивідуальної оперативно-розшукової профілактики є також те, що вона характеризується проведенням (комбінуванням) гласних та негласних заходів відносно осіб, які перебувають на оперативно-профілактичному обліку і характеризуються специфічністю заходів, що спрямовані виключно на профілактичний вплив по відношенню до осіб, схильних до вчинення кримінальних правопорушень, нейтралізацією або усуненням обставин, що сприяють вчиненню кримінальних правопорушень.

Список використаних джерел:

1. Конституція України : Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
2. Легеза Є. О. Конспект лекцій з дисципліни «Актуальні проблеми превентивної та профілактичної діяльності Національної поліції». Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ. Дніпро, 2016. 91 с. URL: <https://dduvs.in.ua/wp-content/uploads/files/Structure/library/student/lectures/0905/1.1.pdf>

3. Про оперативно-розшукову діяльність : Закон України від 18 лют. 1992 р. № 2135-ХІІ. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12#Text>
4. Вавринчук М. П., Пунда О. О. Предмет кримінологічної науки в контексті російсько-української війни. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 8. С. 328–331. URL: http://www.lsej.org.ua/8_2023/76.pdf
5. Бандурка О. М. Оперативно-розшукова діяльність : підручник для ВЗО. Харків : НУВС, 2002. Ч. 1. 335 с.
6. Козаченко І. П., Регульський В. Л. Правові, морально-етичні та організаційні основи оперативно-розшукової діяльності. Львів : Львів. ін-т внутр. справ при Нац. акад. внутр. справ України, 2000. 219 с.
7. Філіпенко Н. Є. Проблеми правого регулювання діяльності оперативних підрозділів органів внутрішніх справ України. *Форум права*. 2005. № 1. С. 78–95.
8. Оперативно-розшукова діяльність : навч. посіб. / [Є. М. Моїсєєв, О. М. Джужа, Д. Й. Никифорчук та ін.] ; за ред. проф. О. М. Джужа. Київ : Правова єдність, 2009. 310 с.
9. Кримінологія : підручник / [О. М. Джужа, Я. Ю. Кондратьєв, О. Г. Кулик, П. П. Михайленко та ін.] ; за заг. ред. О. М. Джужа. Київ : Юрінком Інтер, 2002. 558 с.
10. Кондратьєв Я. Ю. Теоретичні, правові та оперативно-тактичні засади запобігання злочинам оперативними підрозділами кримінальної міліції : монографія. Київ : Нац. акад. внутр. справ України, 2004. 444 с.
11. Кримінологія і профілактика злочинів : курс лекцій (Особлива частина) / [Ю. В. Александров, А. П. Гаврилишин, О. М. Джужа та ін.] ; МВС України ; НАВСУ. Київ : НАВСУ, 2000. 133 с.
12. Основи оперативно-розшукової діяльності в Україні : навч. посіб. / [В. В. Аброськін, С. В. Албул, С. О. Єгоров та ін.] ; МВС України ; ОДУВС. Одеса : ОДУВС, 2020. 241 с.
13. Василюк В. І. Понятійно-категоріальний апарат оперативно-розшукової профілактики злочинів у сфері економіки. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 1. С. 128–137.
14. Козаченко І. П. Оперативно-розшукова профілактика. Київ, 1991. 136 с.
15. Тодосієнко А. О. Загальні заходи оперативно-розшукової профілактики молодіжного екстремізму. *Молодий вчений*. 2016. № 12 (39). С. 616–620.
16. Філіпенко Н. Є., Шендрик В. В., Марков С. В. Правові та організаційно-тактичні основи профілактики пенітенціарної злочинності : навч. посіб. / ХНУВС. Київ : УВПД ГШ МВС України, 2010. 116 с.
17. Литвинов О. Кримінологічне прогнозування. *Вісник Кримінологічної асоціації України* : зб. наук. праць. URL: <https://visnikkau.webnode.com.ua/news/kriminologichneprognozuvannya/>
18. Профілактика злочинів : підручник / [О. М. Джужа (ред.), В. В. Василевич, О. Ф. Гіда, В. В. Коваленко та ін.]. Київ : Атіка, 2011. 719 с.
19. Йосипів А. О. Загально-соціальна, спеціально-кримінологічна та індивідуальна профілактика злочинності: правові аспекти. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2010. № 1. С. 315–324.
20. Женунтій В., Біленчук П. Регламентация індивідуальної профілактики правопорушень. *Право України*. 1992. № 4. С. 41–42.
21. Цимбал П. В., Мельник П. В., Данкович Н. О. Профілактика правопорушень (кримінологічні та експертно-криміналістичні аспекти) : монографія. Ірпінь, 2011. 170 с.
22. Профілактика злочинів : підручник / [І. Г. Богатирьов, В. В. Василевич, О. Ф. Гіда та ін.]. Київ : Атіка, 2010. 993 с.
23. Головка Н. І. Соціальна профілактика правопорушень : навч. посіб. Київ : Персонал, 2017. 174 с.
24. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика : у 3 кн. Київ : Ін Юре, 2007. Кн. 1. Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. 424 с.
25. Аркуша Л. І., Федчун Н. О. Детермінація злочинності в Україні : навч.-метод. посіб. / НУ «ОЮА». Одеса : Бондаренко М. О., 2023. 80 с.
26. Шендрик В. В. Крепаков І. О. Аналіз співвідношення понять «профілактика», «попередження», «припинення» та «запобігання злочинів». *Форум права*. 2011. № 1. С. 1129–1139. URL: <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/FP/2011-1/11svvtzz.pdf>

27. Khyzhniak Y., Khankevych A., Shapovalenko Y., Shkelebei V., & Yatsyk T. Features of the prevention of intentional homicide by criminal police units. *Amazonia Investiga* 2021. № 10 (38). P. 212–218. <https://doi.org/10.34069/AI/2021.38.02.21>

28. Тарасенко В. Є. Особливості здійснення оперативно-профілактичної роботи з особами, схильними до вчинення протиправних діянь. *Попередження злочинів суб'єктами оперативно-розшукової діяльності* : матеріали наук.-практ. конф. (м. Харків, 17 груд. 2010 р.) / Харк. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2010. С. 157–159.

29. Баб'як А. В., Дмитрик Ю. І., Захаров В. П. Оперативно-розшукова діяльність підрозділів карного розшуку Національної поліції України : навч. посіб. Львів : ЛьвДУВС, 2018. 254 с.

30. Захаров В. П. Особливості пошукової діяльності апаратів ДСБЕЗ з виявлення осіб і фактів, що становлять оперативний інтерес. *Вісник Львівського інституту внутрішніх справ при НАВСУ*. 2003. № 3, додаток № 1. С. 67–72.

31. Сташак М. В. Оперативний пошук злочинів у сфері економіки: визначення поняття. *Бюлетень з обміну досвідом роботи*. 2012. № 193. С. 53–59.

32. Біляев В. О. Теоретично-правовий аналіз пошукової роботи оперативних підрозділів ОВС. *Львівського інституту внутрішніх справ*. 2002. № 2 (1). С. 54–62.

33. Хижняк Є. С. Окремі аспекти індивідуальної профілактики умисних вбивств підрозділами кримінальної поліції. *Забезпечення правопорядку та протидії злочинності в Україні та у світі: проблеми та шляхи їх вирішення* : матеріали I Міжнар. наук.-практ. конф. (Дніпро, 17 черв. 2021 р.) / ВНПЗ «Дніпровський гуманітарний університет». Дніпро, 2021. С. 211–215.

34. Протидія умисним вбивствам і тяжким тілесним ушкодженням : лекція. Рівень вищої освіти: перший бакалаврський ; Галузь знань : 08 «Право» ; Спеціальність : 081 «Право» ; Специалізація: оперативно-розшукова, протидія кіберзлочинності / [розроб. А. М. Ханькевич] ; Харк. нац. ун-т внутр. справ. Харків : ХНУВС, 2018. 29 с.

35. Телейчук В. Г. Попередження і розкриття навмисних вбивств : лекція. Кіровоград : КЮІ МВС України, 2005. 27 с.

УДК 343.1

DOI <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2023.5.53>

ШЕВЧИШЕНА К.П.

ОКРЕМІ ЗАСАДИ ПРОВЕДЕННЯ СЛІДЧОГО ЕКСПЕРИМЕНТУ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ

SEPARATE PRINCIPLES OF CONDUCT OF AN INVESTIGATIVE EXPERIMENT DURING THE INVESTIGATION OF WAR CRIMES

У статті проведеним аналізом кримінальних проваджень щодо воєнних злочинів, встановлено, що слідчий проводить слідчий експеримент під час розслідуванні воєнних злочинів майже у 100% випадків, у формі відтворення дій, обстановки, обставин події за участю підозрюваного, потерпілого або свідків, а також захисників та являється змішаною слідчою (розшуковою) дією. Відповідно проведеним опитуванням слідчих встановлено, що 95% наголошують на необхідності формуванні криміналістичних рекомендацій щодо проведення слідчого експерименту в залежності від виду воєнного злочину. Запропоновано рекомендації (послідовний алгоритм дій) в залежності від виду воєнного злочину вчиненого військовослужбовцями збройних сил країни-агресора та типової слідчої ситуації, яка склалася під час розслідування, що впливає на проведення слідчого експерименту та засто-